

**Р.Д. ЛЯШЕНКО, М.М. ДОБРОВІНСЬКИЙ**

*Руслана Дмитрівна Ляшенко, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Поліського національного університету\**

ORCID: 0000-0002-6129-7907

*Мирослав Миколайович Добровінський, студент магістратури Поліського національного університету\*\**

## **ТЛУМАЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД У СВІТЛІ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРАВОРОЗУМІННЯ**

**Постановка проблеми.** Тлумачення правових норм є важливою складовою правореалізаційного процесу. Під час реалізації своїх прав і свобод у суб'єкта права з'являється необхідність конкретизувати їх зміст. Це дає можливість зрозуміти суть та значення правової норми. Тлумачення норм права є елементом регулювання відносин у соціумі, підвищення ефективності реалізації норм, а також спрямоване на захист законних прав та свобод людини й громадянина.

---

© Р.Д. Ляшенко, М.М. Добровінський, 2020

\* *Ruslana Liashenko, Ph.D. in Law, Associate Professor, Head of the Department of Polissya National University*

\*\* *Myroslav Dobrovinsky, student of I year of Master's degree division of Polissya National University*

У наш час набирає актуальності питання щодо динамічного тлумачення норм Конвенції про захист прав та основоположних свобод (далі – Конвенція). Це пояснюється неоднозначністю тлумачення її норм, які безперервно використовуються на практиці, а також необхідністю впровадження стандартів Конвенції та прецедентів Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) до національної правової системи.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Актуальні питання досліджуваної проблеми розглядалися у працях А. Андріанова, М. Савчиної, П. Вишнякова, Т. Пашука, С. Добрянського, Ю. Власова, С. Головатого, С. Шевчука, І. Ільченка, В. Антошкіної, П. Рабіновича та ін.

**Формулювання мети статті.** Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати особливості тлумачення норм Конвенції у світлі сучасного праворозуміння з огляду на її цілі та призначення на основі вироблених юридичною наукою і практикою ЄСПЛ принципів інтерпретації.

**Виклад основного матеріалу.** 23 роки минуло з моменту ратифікації Верховною Радою України Конвенції, що стало початком становлення та розвитку українського законодавства щодо захисту прав людини. З цього часу науковці ведуть відлік нового етапу розвитку вітчизняної правової системи – впровадження європейських правових цінностей до національного права.

Наразі Конвенція є базовою складовою системи захисту прав людини та її законних інтересів. Конвенція є першим документом на міжнародній політичній арені Європи, що покликаний захищати основоположні права людини. Вказаний нормативно-правовий акт є договором між державами, який започаткував європейський комплекс наднаціонального контролю за дотриманням основоположних прав і свобод людини.

Як вказує С. Головатий, «ратифікація Україною Європейської конвенції з прав людини розбудувала нову ситуацію в системі захисту прав людини в нашій державі. Перед науковцями виникає потреба, з однієї сторони, не відступати від положень Європейської конвенції з прав людини, а з іншої – посилаючись під час винесення рішень на практику Суду щодо розгляду справ про порушення цих прав»<sup>1</sup>. Простіше кажучи, передові місця в українському законодавстві зайняли проблеми, які, не змогли отримати належного теоретичного та практичного вирішення. До прикладу, зазначаємо, що це: застарілий спосіб визначення змісту норм, які забезпечують реалізацію принципу верховенства права, нерозуміння необхідності офіційного визнання судового прецеденту як засобу, що визначає зміст конституційних прав і свобод, природно-правового характеру основоположних прав людини, відсутність наукових досліджень щодо меж необхідного врахування практики ЄСПЛ вітчизняними судами<sup>2</sup>.

З метою запобігання у майбутньому порушень Україною зобов'язань, передбачених міжнародними договорами, важливо, щоб українські суди застосовували практику положень Конвенції, а також практику ЄСПЛ.

Конвенція не встановлює конкретного алгоритму застосування її норм. Використання положень Конвенції істотно різниться в європейських країнах. Одні віддають перевагу до підходу «монізму», метою якого є мінімізація відмінностей між національним і міжнародним правом, а також імплементація Конвенції у внутрішнє законодавство. Інші схиляються до «дуалізму», який встановлює межу між внутрішнім і міжнародним правом, відповідно Конвенція визнається самостійним актом.

Наприклад, у Швейцарії, Франції, Бельгії положення Конвенції мають перевагу щодо невідповідних їм положень внутрішнього законодавства та пряму дію в національному праві. Австрія взагалі надала Конвенції конституційний статус, це засвідчує пріоритет норм Конвенції щодо норм внутрішнього права.

У таких країнах, як Німеччина, Іспанія, Португалія норми Конвенції мають перевагу щодо положень тих нормативних актів, які вступили в дію до набуття Конвенцією чинності.

У нашій державі Конвенція є частиною національного законодавства, тобто має таку ж юридичну силу, як інші нормативно-правові акти. У разі наявності суперечностей між внутрішнім законодавством України та Конвенцією перевагу матимуть саме норми вказаного міжнародного договору<sup>3</sup>.

Враховуючи те, що Конвенція як складний механізм має безпосередню дію в межах юрисдикції системи судів України, принципи тлумачення Конвенції, які застосовуються ЄСПЛ, мають цінність та є особливими для представників феміди.

При використанні норм Конвенції вітчизняні суди, у першу чергу, повинні застосовувати загальні принципи інтерпретації і тлумачення міжнародних договорів. Варто зважати на прецедент і норми міжнародного права, що використовуються у взаємовідносинах між країнами, які підписали Конвенцію. Термінам, які є у Конвенції, можна надавати спеціального значення тільки тоді, коли це визначено як мету учасників. При тлумаченні Конвенції слід зважати на потребу постійного тлумачення, оскільки Конвенція є динамічним механізмом та має тлумачитися відповідно до вимог сучасності.

Зазвичай науковці виокремлюють принципи тлумачення норм Конвенції, які визначають основні ідеї розуміння їхнього змісту. Ці принципи взаємодіють, а також взаємодоповнюють один одного, що дає підставу вважати їх системою принципів тлумачення положень Конвенції.

Проаналізувавши норми Конвенції, можна виокремити наступні принципи тлумачення, зокрема: ефективного та динамічного тлумачення (дає можливість інтерпретувати норми Конвенції до суспільних умов, які завжди змінюються. Конвенція має бути пристосована до умов сьогодення); правової визначеності (забезпечує можливість використати відповідне право в разі необхідності); пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів (полягає у встановленні рівноваги інтересів окремого громадянина з інтересами публічної влади, обмеження на свободи, які передбачені Конвенцією, повинні відповідати законній меті, для якої використовуються вказані обмеження, а також між обраними способами і законною ціллю, для якої є певні обме-

ження, має бути розумне пропорційне співвідношення); забезпечення певної свободи національного розсуду (уповноваженим суб'єктам делегуються повноваження щодо тлумачення та конкретизації норм Конвенції, згідно з реаліями всередині країни); автономного тлумачення (можливість Суду не звертати увагу на значення термінів, яке в них вкладається у межах національних правових систем); врахування загальнонаціональних міжнародних стандартів і принципів міжнародного права; забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини (згідно зі ст. 53 Конвенції, якщо в Конвенції зафіксовані менші гарантії прав, порівняно з національним законодавством, то держава не має права, посилаючись на Конвенцію або офіційне тлумачення її норм, порушувати чи обмежувати права, передбачені внутрішнім правом). Також Конвенція не може бути підставою для ухилення від виконання державою більших зобов'язань, згідно з іншими міжнародними угодами щодо прав людини, учасницею яких вона є.

Вважаємо, що подальше дослідження вказаних принципів має важливе значення для ефективного тлумачення норм права як ЄСПЛ, так і суб'єктами публічної влади, які застосовують положення Конвенції в юридичній діяльності. Вказані принципи забезпечують комплексний захист прав людини та унеможливають вузьку інтерпретацію прав, передбачених Конвенцією.

Враховуючи те, що метою прийняття Конвенції було визначення та розвиток ідеалів і цінностей демократичного суспільства, варто звернути увагу на її об'єкти та мету. Цими ідеалами та цінностями є різні позиції та погляди, що відображають різні інтереси в суспільстві, свобода мислення, верховенство права з доступом до судів, свобода вираження думок, які є основою демократії в соціумі та важливою умовою для його розвитку й реалізації кожної особи, вільні обговорення в політиці, що є основою концепції демократичного суспільства.

Варто зазначити, що Конвенція містить норми, які вказують на окремі забороняючі положення щодо процедури тлумачення. До прикладу, існує норма щодо тлумачення тексту всієї Конвенції: «Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитися як таке, що означає, що яка-небудь держава, яка-небудь група осіб або яка-небудь особа має право займатися якою б то не було діяльністю або здійснювати які б то не було дії, спрямовані на скасування прав і свобод, визнаних у цій Конвенції, або на їх обмеження більшою мірою, ніж це передбачено в ст. 17 Конвенції»<sup>4</sup>.

Стаття 6 Конвенції містить зобов'язання для держави вимагати результатів, дозволяючи застосовувати вільний вибір методів національного права у судовій системі за умови їх відповідності вимогам вказаної статті. Справедливий судовий розгляд вимагає інтерпретації гарантій Конвенції, щоб вони були ефективними, а також конкретними.

Практика ЄСПЛ значно розвинулась з моменту прийняття Конвенції, завдяки чому зміст положень ст. 6 Конвенції суттєво вдосконалився, враховуючи розвиток відносин у суспільстві, що регулюються її нормами.

Щоб визначити відповідність процесу принципам справедливого судового розгляду, судова практика у власній інтерпретації часто використовує спосіб глобальної оцінки, сутність якого полягає в тому, що різні гарантії ст. 6 Конвенції є тільки гранями справедливого судового розгляду. Відповідно до вищезазначеного, норма п. 2 щодо презумпції невинуватості та п. 3 стосовно визначення прав обвинуваченого є елементами загального поняття справедливого судового розгляду, зафіксованого в п. 1 цієї статті.

Пункт 1 ст. 7 Конвенції включає правило не тлумачити кримінальний закон, заборону застосовувати його до правопорушень, про які він замовчує. Стаття 7 забороняє зворотню дію закону, яка обтяжує покарання<sup>5</sup>.

Так, у Справі «Коккінакіс проти Греції» від 25 травня 1993 р. зазначено, що: «стаття 7 (п. 1) не обмежується заборонаю зворотної дії закону до невігоди обвинуваченого. Вона затверджує в ширшому плані принцип – немає злочину та покарання без вказівок про них у законі, звідки слідує висновок про те, що кримінальний закон не можна застосовувати розширено на шкоду обвинуваченому, зокрема аналогічно»<sup>6</sup>. Вважаємо, що вказаний принцип потребує уточнення у межах автономного тлумачення правових понять, в момент застосування судом, пов'язаним із кваліфікацією якогось правопорушення внутрішнім законодавством. Наприклад, відповідно до національного законодавства правопорушення можна віднести до адміністративних, а ЄСПЛ, враховуючи ознаки і тяжкість покарання, може віднести його до кримінального обвинувачення<sup>7</sup>.

Щодо проблеми відсутності базових критеріїв використання практики ЄСПЛ та Конвенції в рішеннях суду, як влучно вказує П. М. Рабінович, «справжній смисл багатьох норм Конвенції, сформульованих здебільшого в надто абстрактній, часто оціночній формі, конституують, з'ясовують лише після їх тлумачення та застосування в рішеннях Суду. Практика Суду (це сотні рішень) розвивається за відверто прецедентним принципом. І тому знання й урахування прецедентних рішень ЄСПЛ, засвоєння специфіки його професійного мислення, його «правового менталітету» – одне з найактуальніших завдань, що постають нині перед суддями та будь-якими іншими суб'єктами захисту прав людини в Україні»<sup>7</sup>.

**Висновки.** Конвенція є важливим засобом залучення в правову систему держави європейських правових цінностей, що стосуються захисту прав людини й мають високий гуманістичний потенціал. Враховуючи панування деформованого стану правосвідомості в українському суспільстві, насамперед у середовищі державної бюрократії, та зневагу до законодавства, Конвенція відкриває новий горизонт завдань у питаннях розвитку демократії в Україні, з головними засадами якої правові акти країни повинні контролюватися на предмет відповідності основним правам та свободам людини і громадянина з метою обмеження державної влади.

Україна визнає на своїй території юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються застосування та тлумачення Конвенції. Отже, рішення ЄСПЛ є офіційним тлумаченням Конвенції. Нові принципи та методи

тлумачення Конвенції, які є безпосереднім наслідком якісного розвитку міжнародного та конституційного права країн західних демократій, дадуть можливість змінити певною мірою спрощені підходи та методи тлумачення норм про права людини і громадянина в нашій державі. Усі раніше зазначені принципи не є єдиними, які застосовує ЄСПЛ при тлумаченні Конвенції. Адже не існує двох однакових справ, а так само і не може бути використано однозначних підходів та застосовано стандартну процедуру для вирішення справи. Лише професіоналізм суддів у виборі методів і принципів може сприяти всебічному розгляду справи.

<sup>1</sup> Головатий С. Нові можливості щодо захисту прав людини в Україні *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2009. № 1. С. 11.

<sup>2</sup> Шевчук С. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод: практика застосування та принципи тлумачення у контексті сучасного українського праворозуміння. *Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 1999. С. 135.

<sup>3</sup> Ільченко І. Деякі питання застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ в Україні. 2009. URL: [https://minjust.gov.ua/m/str\\_14103](https://minjust.gov.ua/m/str_14103) (дата звернення: 20.09.2020).

<sup>4</sup> Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. Редакція від 2.10.2013 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (дата звернення: 15.09.2020).

<sup>5</sup> Антошкіна В. Особливості тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення судочинства в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2. С. 117–118.

<sup>6</sup> Рішення ЄСПЛ «Коккінакіс проти Греції» (Kokkinakis v. Greece). URL: <http://www.rpqi.narod.ru/echr/translation/translation/kokkinakis.htm> (дата звернення: 20.09.2020).

<sup>7</sup> Рабінович П. Рішення Європейського суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 1999. № 1. С. 67.

### Резюме

**Ляшенко Р.Д., Добровінський М.М.** Тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод у світлі сучасних концепцій праворозуміння.

У статті представлено результати теоретичного та практичного дослідження тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод у світлі сучасних концепцій праворозуміння. З моменту ратифікації Конвенції наша держава почала стрімкий процес відходу від позитивістського розуміння права, що стало наслідком виникнення необхідного для подальшого розвитку плюралізму праворозуміння у праві. Зокрема, використання Конвенції про захист прав та основоположних свобод в Україні дає змогу замінити переважачі позитивістські погляди на право і застосувати новітні принципи інтерпретації норм про права людини і громадянина.

**Ключові слова:** Конвенція про захист прав та основоположних свобод, тлумачення норм, праворозуміння, прецедентне право, Європейський суд з прав людини, міжнародний досвід.

### Резюме

**Ляшенко Р.Д., Добровінський М.Н.** Толкование Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод в свете современных концепций правопонимания.

В статье представлены результаты теоретического и практического исследования толкования Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод с позиций современных концепций правопонимания. С момента ратификации Конвенции наше государство начало стремительный процесс отхода от позитивистского правопонимания, что стало следствием возникновения необходимого для дальнейшего развития плюрализма правопонимания. В частности, использование Конвенции о защите прав и основных свобод в Украине позволяет заменить устоявшиеся позитивистские взгляды на право и применить новейшие принципы интерпретации норм о правах человека и гражданина.

**Ключевые слова:** Конвенция о защите прав и основных свобод, толкование норм, правопонимание, прецедентное право, Европейский суд по правам человека, международный опыт.

### Summary

**Ruslana Liashenko, Myroslav Dobrovinsky.** Interpretation of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in the light of modern concepts of legal understanding.

The article presents the results of theoretical and practical research of the interpretation of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in the light of modern concepts of legal understanding.

On July 17, 1997, Verkhovna Rada of Ukraine ratified the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 (hereinafter – the Convention), which was the initial stage in the formation and development of Ukrainian law and legal science in general. From that moment, a new stage began – the introduction of legal practice and legal values of Europe into Ukrainian law.

The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as a complex mechanism has a direct effect within the jurisdiction of the Ukrainian court system, the principles of interpretation of the Convention applied by the European Court of Human Rights are valuable and special for judges in Ukraine. One of the main methods of interpreting the Convention is the principle of judicial precedent. Judicial case law is an important part of the legal system of common law states, and the increase in the boundaries of judicial precedent has been observed in Western Europe over the past century. The case law of the European Court of Human Rights is an additional factor for the official recognition of judicial precedent as a source of law in the protection of human rights, which will help strengthen the independence of the judiciary in Ukraine.

Nowadays, the use of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in Ukraine makes it possible to replace the prevailing positivist views on law, apply the latest principles of interpretation of human and civil rights, and develop the constitutional jurisprudence of fundamental human rights.

The Convention opens a new horizon of tasks in the development of democracy in Ukraine, with the basic principles of which various legal acts of the country must be monitored for compliance with fundamental human rights and freedoms.

Through the interpretation and use of the Convention, our state has begun a rapid process of moving away from the positivist understanding of law, which has resulted in the emergence of the necessary for the further development of pluralism of legal understanding of law.

**Key words:** Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Interpretation of Norms, Legal Understanding, Case Law, European Court of Human Rights, International Experience.